

követését, mert erre a miniszter a parlamenti felelősség elvénél fogva nem kötelezhető, de a meghallgatás állandó gyakorlatba vételének semmi akadálya sem lehet. Minden közoktatási kormányznak saját érdekében áll ez a lépés, mert így sokkal könnyebben viselheti azt a nagy felelősséget, mely reá hárul. FINÁCZY ERNŐ.

REFORMKÖZÉPISKOLÁK.

(Második, befejező közlemény.)

III. Rövid indokolások a tanterv részleteihez.¹

Mindenekelőtt az új tárgyaknak avagy csupán megjelöléseknek jelentését fogjuk körvonalozni. Irodalomismeret címen a magyar nyelvnek eddig stilisztika-poetika néven ismert tárgyai szerepelnek. A retorikát jól megérdemelt nyugalomba helyezhetjük majd egy kisebb fejezet keretében. Külön történetelmélettel foglalkozván, merőben értéktelennek találjuk pl. a történetírásról szóló részt, amelyet eddig csak az az indítók támasztott alá, hogy a nemzeti irodalommal kapcsolatban áll. De a retorikának számos más része is elavult. A IV. osztályos anyag szemléltető; lényegében a tanuló szívében igaz és értékes visszhangot keltő Toldiból és egyéb olvasmányokból indul ki ezentúl is. Szemelvényeket szemléltető módon a stilisztikának és poetikának főbb kérdésein áttekintést nyújt. A középiskolának alsó tagozata itt önállóan zárulna be. A világirodalomba csoportosítanók (V—VI. oszt.) az olasz, spanyol, angol (ill. francia, aszerint, hogy az illető iskolában a nyelv megvan-e), továbbá az orosz és svéd-norvég irodalmat, a legnagyobb remekírók ismertetésével. Az V—VI. osztályos anyag tehát kettős feldolgozású; amennyiben eszthetika, rendszerező tárgy, amennyiben pedig irodalomtörténet, genetikus; de a kettő a gyakorlatban voltaképp összeforr, mert az első nem volna helyesen — középiskolai didaktikai okokból — szorosan dogmatikus, a második korántsem lehet krónikás idősorú, hanem mind a kettő erősen szemelvényes (didaktikai egységeket állapítsunk meg!), s az eszthetikai szabályokat világirodalmi remekekből vonjuk le. Jó fordításokat vegyünk fel, esetleg jó és élvezetesen tükrözőtető tartalmi ismertetéseket. Könnyen adódnak majd a későbbi magyar és német irodalomhoz (VII—VIII. oszt.) párhuzamok is, s ez a tárgy eszerint termékenyvé teheti a következő éveket is. Fontos azonban, hogy e tárgyak szellemét helyesen magunk elé képzeljük, sőt itt talán nem is tantárgy áll előttünk, hanem sajátos tanulmány. Ezek központi elvét a régi tervek gyakran félreismerik, sok tévelygés van bennük, tipikusan jelentkezik a tanítómesterek drill-szellemé s a «szabadon választható szemelvények» feltűnő ellentmondása. Mit ért a régi iskola szemelvényen? Egy szűken megválasztott választási lehetőséget, mert

¹ A tantervet lásd a 94—95. lapon.

a választás anyagát előírja a tankönyv, előírja az utasítás, a tanár, a túlerhelt iskola korlátozott ideje stb. Vajjon megfelel-e ez az irodalmi tanítás sajátos szellemének? Már érintettük, hogy a régi iskola átlag-kötelességre szorítja a fejlődő elmét. A pszichológisták és normativisták vitája még nem derítette ki, mennyi az előírások túlsúlya! Tudjuk, hogy pl. előírt, kötelező olvasmányok vannak; ezekben messzemenő hagyomány-szeretet, túlértékelés van, ma már holt érzelmi töke, amely már nem ébreszt a tanulóban visszhangot. Sok az irodalom mint betűhalmaz, s ha a hagyományoszerető angoloknál ellenhatásokat veszünk észre,¹ nálunk még jobban ügyelnünk kell a kor-arányosságra, mert a mi irodalmunk fiatal, s nincs Shakespeare-ünk. De kénytelenek vagyunk még tovább menni, s újabb vétót mondani a régi gyakorlattal szemben, pszichológiai okokból, melyek talán nem is messzeesők. Vétót nemcsak azért, mert célszerűtlenséget látunk, hanem pszichológiailag képtelen gondolatot. Mert azt kérdezzük: mi az irodalmi nevelés? A tanuló lelkében magasabb érzelmi-gondolati világ megteremtése; azonban a hogyan-kérdése a döntő. Ha rá kell világítanunk egy ellentmondó módszeres(?) elvre, nem találunk-e abban lehetetlenséget, hogy az irodalmi nevelés egyáltalán kényszerítést tartalmaz? Talán szabad e ponton némi következtetést vonni amaz újabb tanulmányunkból,² mely először kutatta át ismerettani alapon a megértés elméletét. Az irodalmi nevelés arra céloz, hogy a költői alkotások lényegét a tanuló énjében utánélje; a cél saját énjének konform³ utánhangzása az írott szellemi tartalomhoz képest. «Minden irodalmi magyarázatnak a tanuló saját tapasztalatából, közvetlen élményéből kell kiindulnia. Itt van egyik legsérthetőbb oldala középfokú oktatásunknak» — írja Kornis.⁴ Tudatéletünk ráhangzása az előttünk álló műre valaminő nem-iskolás alapon fejlődik ki. Bő kell vállanunk s minél tudatosabbá kell tennünk saját magunk előtt, hogy az iskola — úgy, amint van — mesterséges környezet, s igazi nevelő szándékunk emiatt hajótörést szenved egyes pontokon. A ráhangzás, az igazi lelki rezonancia nem lehet kikényszerített; itt önkéntességen múlik minden. Hasonlattal élve: lelki életünk megnyílik egy gondolat előtt, egyéniségünket különös vonzóerő hajlítja el idegen gondolat- és érzelempálya felé, önként, kényszerérzelem nélkül feléje simul az idegen gondolatnak, s végül énünkké lesz. Sajátos önkéntesség van abban a mozzanatban, amidőn énünk megnyílik egy idegen én előtt: átrendeződik egész lelki multunk, kutatjuk önelményeinket, s más értéksorba rakjuk; kiselejtezzük és újjáépítünk. Egyetlen igaz, eszhetikiai élmény nagy forradalom lehet öntudatunkban.

Ezeket a kérdéseket nem ismeri az épen magát humanisztikusnak nevező régi gimnázium, midőn kötelező olvasmányról beszél. Eltéveszti a főcél: a tanulólélek önmegnyitását a tárgy előtt.

¹ The unbroken tradition of purely literary training... must come to an end. Acland-Llewellyn Smith: *Studies on secondary education*, 186. l.

² Bevezetés az interpszichikai megismerés elméletébe. Kolozsvár, 1919. (Keszey Albert).

³ U. o. részletesebben.

⁴ *Filozófia a középiskolában*. M. Pæd. 1910. 15. l. (E dolgozat általában több tárgyra nyújt értékes megvilágítást.)

Mi az irodalmi nevelésben inkább missziószerű, lelki finomságokat érintő dolgot látunk. Az olvasmány nem lehet kötelező, hanem valaminő személyes ügy, mely az egyéniség tiszteletéből fakad. Mi azért szemelvényes tanításon, szabályok levonásán stb. bőséges latitude-öt értünk, egyéni simulásokat, nevelést. Semmikép nem parancsolunk: El kell olvasni! A tanár csak ajánl, biztat, lelkes példájával, önmaga átszellemlütségével hat; ha ajánl, akkor is többet ajánljon, hogy a tanuló valóban maga válasszon neki érdekeset. A tanár mintegy ne ítéljen eszthetikai dolgokban, inkább csak sejtesse ítéletének más-féleségét, talán jobban értesültségét. Lelketlen meghatározások, osztályozások stb. mind ellene dolgoznak az önkéntes élményalakulásnak. A régi iskola sokat verbalizál; mindent csak a tudatfelszínen lát, mert asszociációs mechanikán épül, belelátni törekszik léptenyomon a tanuló lelki alakulásába. Mindenütt ott a mester, a gyám, aki kézenfogva vezet. A sok dolgozat is árt, mert a tudatalattinak folytonos felszínre-kényszerítésével gátolja a tudatalatti lassú, nehezen felfedezhető érlelődést. Az irodalmi-eszthetikai oktatásban sok laissez faire van, s ezért kifejezetten kell hangsúlyoznunk, hogy sem az eszthetika, sem a világirodalmi kiválasztás nem lehet merev, nem sablon és előírtság, hanem sugalló erejű dolog, amely azt keresi, hogy a tanulót mélyen érintse, hogy valóban hasson. Sőt a hatásban még egy sajátos tényező van: a kifejezéstelenség. Sokszor olvastuk, minő káros az olvasottak számonkérése, az otthon végzetek ellenőrzése! Lélektanilag világos, hogy épen az erős áthatottság pillanatnyi szótlanyságot, kifejezésgátlást jelenthet. Ezt még fokozza az, hogy a tanuló (épen az eszthetikai értékelésében látjuk leginkább) nagyon is forrongó értékvilágú, s idegenkedik attól, hogy belétekintsenek minduntalan; téves normativizálás tehát és szétrebbentése a kialakuló forró ifjú élményéletnek, ha belenézünk a műhelybe, s előköveteljük a félig kész termékeket. Amidőn tehát irodalmi ismeretet kérünk, nem eszthetikai tömör dogmarendszert várunk, sem világirodalmi fejlődéssémákat, hanem keresünk igazi, spontán élményt.

A III. osztályos nyelvtan a magyarban nézetünk szerint felesleges (ezért 2 órára vontuk össze), mert elvégezhető az I--II. osztályban félévi összefoglalásként. Hogy a tanuló folyton nyelvtant ismételjen (külön, új, bő könyvből), már csak azért is rendellenes dolog, mert rengeteg a nyelvtan (I--II. magy., I--II. ném., III--IV. francia ill. angol, V--VI. latin, esetleg a szaktanfolyamon görög); a nyelvtani oktatás gyakran 5--6 különböző tanár kezében van, 5--6-féle felfogás zavarja a nyelvtani tudás egységes kialakulását.

Mindig a legnehezebb kérdés volt az idegen nyelvek kérdése. Én a latint a leánygimnáziumok példájára a felső osztályba helyezem, mert az élet követeli a modern nyelveket. Az óraszám a törzstantervben csekélyebb, de mindazon szakkollégák, kikkel ezt a tervemet közöltem, megnyugtattak, hogy a legkisebb méretű anyag elvével induló törzstantervben elég. Sőt kellemesen gondolhatunk arra, hogy az önként vállalkozók szaktanfolyamával a latin kedvezőbb helyzetbe jut, mint aminőben most van.

Szeretnénk minél több angolt, azonban tanárhiány miatt ma még nem gondolunk általánosabb behozatalára. Egyes nagyobb városokban, hol 3--4 középiskola is van, könnyű megoldás kínálkozik.

Budapesten pl. közel szomszédos intézetekben megszavaztathatnák a szülőket, hogy gyermeküket francia vagy angol nyelvre óhajtják-e taníttatni. Ha $\frac{2}{3}$ többség az angolt óhajtja, a francia $\frac{1}{3}$ részt átutalhatjuk a szomszéd intézetbe, feltéve, hogy itt viszont kb. $\frac{1}{3}$ az angolt akarja; az átutalás így kölcsönös és minden nehézség nélküli. Lassan, remélhetjük joggal, mind több intézet nyílik meg az angol számára. Fontos nemzeti érdek az, hogy Budapesten legyen legalább 8—10 olyan intézet, ahol angolt alaposan és jól tanítanak.

A III—IV. osztályban már természettudományi főképzés van; a kémia-fizika 5—5 órás. Hangsúlyozva látunk itt egy olyan tényt, mely a gyakorlatban beigazolódott. Csalódnunk kellett u. i. abban a jóhiszemű várákozásunkban, hogy ha a tárgyakat kétszer tanítjuk, az alsó tagozatban is, a felsőben is, sokat nyerünk anyagbőségben és elmélyedésben. Pl. a leányközépiskolában a vegytant a IV-ben (3 ó.) és VII-ben (2 ó.), az ásványtant (vegytannal együtt 3 ó.) a IV-ben és VIII-ban (2 ó.) tanítják. Közbeesik 2—3 év, amidőn a tanuló nem hall róla, avagy épen csak hall róla. Az utóbb közölt anyag nem támaszkodik eléggé az előző tudásra, ez tapasztalati tény. Inkább egyszer tanítsuk jól, mint kétszer csekély óraszámban. Általában, úgy sejtjük, sokan bíztunk (magunk is¹) a kétklikus tanításban, s buzgón vallott elvünk volt: lehetőleg a felső osztályban mindent másodszor tanítani. Régebbi álláspontunkról tények térítettek le; a visszaemlékezés mint támasz a másodszor való tanításban jobbra hiú álom. Ezért tárgyisméltóds csak egyszer van tervünkben (magy. tört.), s erre is világos indokok vezetnek. A III. és VIII. osztályos történelem Magyarországnak és közvetlen szomszédainak története legyen. Nemcsak nemzeti fejlődésünket, hanem ennek a fejlődésnek a környezettel való kapcsolatait is meg kell értetnünk. A III-dikos magyar történelem elé rövid világtörténeti bevezetés illesztendő (a főbb korok jelleme röviden az ókortól). A IV-dikes egészségtant (rövid fiziológiai áttekintéssel) feltétlenül rendes tárgyként gondoljuk, miként ma már általános követelés. Bár külön cím alatt csak egyszer (IV. oszt. 2 ó.), voltaképp még két ízben fordul elő: az V-dikes biológiával kapcsolatban az emberi szervezet részletesebb ismertetésében² és a VIII-dikos társadalom-ethikában (közegészségügy). Itt nincs felesleges ismétlődés, hanem egyre újabb szempont. Az V-dikes világtörténelemben az őskort (kezdetleges műveltség, néprajzi párhuzamok, őszállam, ősgazdaság stb.) különösen szükségesnek tartjuk, s a mainál rövidebb ókor után egészen a XIII. századig (korai renaissance) haladjunk.³ A VI-dikos anyagot (kevesebb óraszám) a francia forradalomig vesszük, a VII-dikesben (nagyobb óraszám) a XIX. századot tárgyaljuk végig a jelenig. A VI-dikos közgazdaság az elméleti, a VII-dikes a gyakorlati, alkalmazott részt tartalmazza,

¹ V. ö. felfogásunkat: *A történelemoktatás reformja*. M. Figyelő, 1914. és *Hogyan tanítják a történelmet Franciaországban?* O. K. Tanár-egyesületi Közlöny, 1913.

² A biológiai gyakorlatokról. M. Középiszk. 1913. 20. l.

³ E korszakelválasztások a mai tudományban már elfogadott nézetek. Az ú. n. későbbi középkort csak az őselnevező, Cellarius hallei tanár (sz. 1634) nyomán vettük 1453-ig a középkorhoz. Ez a felfogás ma már végleg elavult.

leghelyesebben úgy, hogy az alkalmazott rész a mezőgazdaságot és ipart¹ tárgyalná, s ami ezen túl itt van, az elmélethez kifejezetten hozzácsatolható (a forgalom, érték, ár, piac elméleténél, tehát ide kapcsolódhatnak a kereskedelem, bank, valuta). Fontosnak tartanók az ily elkülönítést azért, hogy a VII-dikes anyag annál behatóbban az annyira életbevágó mezőgazdasági és ipari kérdéseket tárgyalhassa. A VIII-dikos társadalomethikában² körülbelül oly problémák csoportosítását gondoljuk, mint aminők a közgazdaságtannak társadalompolitikai részében vannak. Ilyenek: a normativum elmélete, a jog fogalma; állam és népesség (népesedéstan, fajegészségügy), szegényügy, munkásvédelmi intézmények; időszzerűbb kérdések: az önérdékvélv. határai; gazdasági motívumok (pl. a szerzés és takarékoság ösztönének határai). *Struggle for life* és *struggle for survival*. Patronage; nemzetközi bíróság, nemzetközi művelődési érintkezés, egészséges sajtópolitika; kereskedelmi ethika stb. Nincs itt módunkban közelebbről körvonalozni, hogyan képzeljük e tárgy anyagát, de nem várunk tőle oly üres jelszó-moralizálást, mint a francia *instruction civique et morale*-ban látható.³ Alkalmazott pszichológián értünk néhány társadalom-lélektani kérdést, válogatott fejezetet a nyelv- és művészet-lélektanból, a néplélektanból (mythos), egy pár fejezetet a pszichotechnikából. Mindezeket csupán egyszerű pótféjezetekként a mai pszichológia és logika közé vehetnők.

Az itt felmerülő gazdaságpedagógiai tanárkérdést nem tartjuk átmenetileg nehezen megoldhatónak. Mindenesetre legelső kellék a világos és jó könyv, majd jó fordítások külföldi gazdasági munkákból (szemelvényesen). Átmenetileg elvégzi ez új feladatot a historikus és más közelálló szakos tanár, kik rövid tanfolyamokon folytonos érintkezésben állának egy központi szervezettel, mely e téren a tanártovábbképzést állandóan vezetné. Különösen arra gondolunk, hogy más, kivált filológus szakban nélkülözhetővé vált fiatalabb tanárok berendelésével könnyen megoldható a kérdés — ismételjük, átmenetileg — míg 3–4 év múlva szakképzett tanárok nem kerülhetnének lassanként a tanári testületekbe. E kérdésre e helyen nem terjeszkedhetünk ki, mivel a tanártovábbképzés külön tanulmányunk tárgya lesz.

¹ Többször felismerték és hangsúlyozták, hogy a középiskola tananyagában a vidéki élet leírása szerepel (népkultúrák), de az előlé épülő újabb városkultúra úgyszólván teljesen hiányzik. Az ipari élet ismertetése egyik pótló alkalom ez irányban. (A társadalomethika és alkalmazott fizika más-más szempontból szintén.)

² A francia tantervnek erkölcsi tanításai megkezdték ezt az irányt; a német állampolgári nevelés programja kialakulóban van. Ne feledjük, már Herbart gondolt a legfelső fokon ilyenféle tárgyra: *Vorbereitung auf positives Recht und Politik*. (*Allgem. Pädagogik*, Fritsch-féle kiad. 138. l.) Az iskolában a politika (társadalompolitika) szót, mely német kezdeményezésre újabban a részleges tárgyak *normativ*, alkalmazott részének (pl. gazdaságtan—gazdaságpolitika) jelzésére szolgál, a tanulók könnyen félreérthetnék. A társadalomethika egyébként teljesen szemelvényes problémacsoportokban volna e fokozat közölhető.

³ M. Dugard pl. (*La culture morale*. Paris, A. Colin) minden jóakarata ellenére is — bár ügyes szemelvényeket ad írókból — színtelen, iránytalan, mert mindenre kiterjeszkedik.

A VIII. osztályos alkalmazott fizikán nem azt értjük, hogy itt egyszerre beállanak a fizika laboratóriumi gyakorlatai (e gyakorlatoknak általánosabb elve¹ megköveteli, hogy már az előző osztályokban is felvegyük őket didaktikai okokból), hanem azt, hogy itt, a VIII. osztályban a fizikai gyakorlatok különös súlyt nyernek. Forma szerint is szükséges, hogy amidőn a tanulók már átmentek bizonyos tárgyi iskoláztatáson, maguk minél inkább megerősödjenek ismereteiknek alkalmazhatóságában. Nem képzelünk az elméleti ismeretszerzés és a laboratóriumi munkásság között erős választóvonalat. Azt is hozzáfűzzük, hogy alkalmazás alatt nem csupán egyéni célú ismeretmegerősödést értünk, hanem azt is, hogy a gyakorlati technológia társadalmi alkalmazásáról a tanulók képet nyerjenek.²

Végül megemlítünk néhány különös előnyt az alábbi tantervben, amely a régebbi tantervekben megfigyelt hiányokat igyekszik pótolni. Általában azt látjuk, hogy feltűnően sok 2—3 órás tárgy van a tervekben;³ ezek zavarossá és színtelenné teszik az egyes osztályok tárgyi képzését. Mintha szabály volna, hogy 4 vagy több óra csak a nyelvek, a matematika és a fizika kiváltsága. Az erős szétforgácsolt-ság a tanuló figyelmét szétszakítja; arra kell törekednünk, hogy egy-egy évben vezértárgyak is legyenek a tárgyi képzés keretében, határozottabban kidomborodó óraszámmal. Így: III. o. elemi fizika, heti 5 óra; IV. o. kémia (és elemi ásványtan), heti 5 óra; V. o. biológia, heti 6 óra; VII. o. legújabb kor és gyakorlati közgazdaságtan,

¹ V. ö. pl. Batta István, *A középiskolai fizikatanítás*, 1914. (Általában jó összefoglalást ad.)

² Magától értetődőnek tartjuk, hogy itt — a szakemberek részéről — erőteljes és modern szellemű tananyag-kiszemelést várunk. A törzstanterv mindenütt lehetőleg minimumot ad. Különleges kiszélesítést itt is a szaktanfolyamok nyújtanak. — (*Megjegyzések a táblázathoz.*) A VIII.-os tornázás oly értelemben van a szabadon választottak közé sorozva, hogy az óraszám *előleg* heti 30 órában megtartható legyen. A valóságban heti 2 órában egyszeri, délutáni gyakorlatként feltétlen kívánatosnak tartjuk. A szabadkézi rajz felsőbb osztályokban «szabadon választott» szintén, amennyiben — az osztály többségére nézve — szaktanfolyam keretébe utalható. A törzstanterv általában sem a tárgyak elnevezésére nézve (pl. IV—VI. irodalomismeret = magyar), sem a tárgyak rangsorára nézve nem tartalmaz igényt a megváltoztatásra. A hittan korántsem tekinthető az «egyéb tárgyak» keretében más értelemben, mint csak úgy, hogy itt vitatárgyként nem is szerepelhet. Egyes tárgyak ritkán könyvelhetők el ilyen vagy olyan tudomány-osztályba; többször csak az első áttekintésre szolgálhat a beosztás, és messzemenő tudomány-strukturális következtetési alapul fel nem vehető (a formális képzés és pl. a magyar irodalomtörténet kapcsolata egészen más természetű, mint a matematikáé és a nyelveké).

³ Ime néhány példa: 5 vagy több órás tárgy a régi főgimnázium tantervében 12 (!); mind nyelvi! Az 1918-iki leányközépiskolai tantervben 7, Fest A. 1913-iki tervében 7, a most közölt tervben 7. Ugyanezen tervekben: 4 órás tárgyak: 10—4—11—6. (Ebből formális, azaz nyelvek és math.+fiz. 5—3—9!—4). 3 órás tárgy 27—29—31—20. 2 órás tárgy 6—17—7—21 (Fodor és Papp 1913-iki tervében nem kevesebb, mint 32!). Látjuk, mennyire nem ügyelnek egyes tervezők a szétforgácsolás lehető redukálására.

heti 6 óra; VIII. o. társadalomtudományok (tört., társ. földr.¹ és társ. ethika), heti 8 óra.

Nem kicsiny előny származhatik az alábbi tervből abban a tekintetben, hogy miután elvileg lemondtunk a tantárgy-megkettőzésről, a kétciklusos, szak szempontból előnyössé válható, de sokban meddő, harmóniatlan rendszerről, lemondottunk a szétforgácsolásról (2—3 órás tárgyak), sikerülhetett ez alapon nagyobb tárgyegek között alkalmas kapcsolódásokat találni. Így 1. az elemi fizika (III), kémia (IV) és biológia (V) egymásutánjában: 2. az elemi fizika (III) és fizikai (általános) földrajz (IV) között; 3. az irodalomismeret-világ-irodalom (V—VI) és a VII—VIII-dikos magyar és német irodalom között; 4. a befejezett világtörténelem (VII) és társadalomföldrajz (VIII) közt; 5. a gazdaságelmélet (VI) és legújabb kor (VII) közt; 6. az alkalmazott pszichológia (VII—VIII) és az irodalomtörténetek közt; 7. az alkalmazott gazdaságtan (VII) és társadalom- (azaz gazdasági és települési) földrajz között; végül 8. a pszichológia (VII) és társadalom-ethika (VIII) között.

Nem vagyunk túlságos várakozással tantervemléletek ebbeli jelentősége iránt; e kapcsolatok nem lehetnek túlságos keresettek. Lényegében semmiféle tantervi mesterkedés nem hozhatja létre, hogy e kapcsolatok valóban termékenyek legyenek, de elősegítheti azt a meglévő törekvést, hogy összekapcsoljuk az ismeretköröket, elősegítheti, hogy valóban érdekelje a tanárt is, a tanítót is a tudományok egymásraépülése, munkamegosztása és mintegy műhelyi fegyelme. Kéz kézbe adja az ismereteket, mindeh munka, a tudomány is, társas termék.

IV. Táblázatos áttekintés a reformtanterv berendezéséről.

A) A *progresszív koncentráció elve*. 1. I—II. osztály. Formális koncentráció (matematika-nyelvek-népkultúrák). 2. III—VI. osztály. Természettudományi koncentráció. 3. V—VIII. osztály. Társadalmi-történelmi koncentráció. 4. VII—VIII. osztály (egyetem). Szintheticus-filozófiai koncentráció.

B) *Tagozatok*. Alsó tagozat (gimnázium, reál, leányközépiskola) egységes. (Az egység szempontja.) Felső tagozat: négyféle iskolafaj törzstanterve, szaktanfolyamok 1—10. (A differenciálódás szempontja.)

C) A *főképzés ideje s óraszám*a. Formális főképzés I—II. o. (34 ó.) Természettudományi főképzés III—VI. o. (28 ó.) Társadalmi-történelmi főképzés V—VIII. o. (27 óra.)²

D) *Szaktanfolyamok* (nem kötelező tárgyak). 1—3. Népkultúrák (magyar), nyelvek (német, francia vagy angol, irodalmi, művészeti, társadalmi kultúra ismertetése szemléletes olvasmányokkal és szabad

¹ A leányközépiskola veszi fel e gondolatot a VIII-ban: Magyarország gazdasági és politikai földrajza kapcsolatban a nevezetesebb államokéval. Ez tehát kizárólag leíró földrajz. Mi fontosnak tartanánk egy kis (vázlatos!) általános anthropológiaföldrajz is; a leíró, gazdasági és települési földrajznak hasonlóképp egyes problémákra volna szemelvényes programja.

² Nyelvek, irodalmak nélkül.

előadással, később lehetőleg az illető nyelven). 4. Ókori kultúra: latin és görög nyelv és művelődés. 5. Matematikai szeminárium. 6. Iparművészet; díszítő tervezés, festészet, mintázás stb. 7. Alkalmazott kémia (köznapis kémiai kérdések; mezőgazdasági kémia). Alkalmazott biológia (közegészségügyi intézmények, különleges növénytermesztés, gyógyítónövények stb.). 8. Alkalmazott fizika (fizikai laboratóriumi gyakorlatok, valamint technológiába átvezető kérdéscsoport). 9. Közgazdasági szaktanfolyamok (mezőgazdaságtan, valamely iparág viszonyainak részletes ismertetése stb.). 10. Modern történelmi szaktanfolyam (új politikai és gazdasági áramlatok külön ismertetése, pl. nemzetközi élet, államszövetségek létrejövetele stb. Esetleg a modern kor művészettörténelme).¹

A szaktanfolyamok a tanulók részéről külön díjjal járhatnak; a szaktanár által előre bemutatott terv alapján a tanfolyamot egy-egy évre engedélyezik. Külön előadói tiszteletdíj; csakis felső osztályok számára. (A differenciálódás szempontja.)

Nézzük közelebbről a mellékelt reformtanterv óraszámait az itt adott, talán szokatlan csoportosításban. E csoportosításban bizonyos törvényszerűségek láthatók: 1. A főképzés idejének világos kitűnése a formális képzésben (I—II. o. 17—17 ó.); 2. a természettudományi képzésben (III—VI. o. 7—9—6—6 ó.); 3. a társadalomtudományi és történelmi képzésben (V—VIII. o. 4—5—8—10 ó.), de általában 4. a tárgyi főképzésben is (III—VIII. o. 11—9—10—11—12—14 ó.); 5. találunk bizonyos arányt a formális tárgyak (17—14 ó.) és a tárgyi képzés óraszámai között (11—14 ó.); 6. bizonyos fokozatos kiegyenlítődést a nyelvi és formális tárgyak kezdő túlsúlya (17 ó.) és a tárgyi képzést bevezető órák terén (14 ó.). Ez utóbbiak fokozatosan inkább előtérbe lépnek, végül mindkét csoport egyensúlyba jut a VIII. osztályban (14—14 ó.). 7. Végül azonban a formális tárgyak, melyek tehát lényegében maguknak a szellemi működéseknek fejlesztésére irányulnak, mégis uralkodnak, azaz ebben kifejeződik az, hogy a reformközépiszkola is inkább elmeformáló, mint szakismeretekkel telítő, mert a formális képzésnek összes óraszámja 121, a tárgyi (szak-)képzése 77, tehát az előbbinek kétszeresével több, mint a fele.²

Megjegyezzük, hogy mi a humanisztikus és reális megkülönböztetést a tárgyak között feltétlenül elavultnak látjuk. A mai tudományelméletek mind gyökeresebben bemutatják, hogy ez a szerencsére jobbára pedagógus körökben uralkodó megkülönböztetés gyökeresen téves. Ha úgy vennők a megkülönböztetést, mint ama régi pedagógiákban szokásos, tehát együvé csoportosítanók a nyelveket és a történelmi-társadalmi tudományokat, a heti összes óraszám 119, a matematika-természettudományoké 79. Az utóbbi csoport tehát az előbbivel szemben kb. $\frac{2}{3}$.

¹ Ezzel korántsem látjuk befejezve a differenciálódást. Így ahol kiváló szaktanár van, a tantervben aránylag csekély földrajzi ismeretnyújtás szintén kiegészíthető szaktanfolyamon. A művészettörténelmi szaktanfolyam esetleg a 6. csoportba tartozhatik bele. Itt se várjuk a lényegyet utasításoktól és szabályzatoktól, hanem a tanári egyéniségtől.

² Úgy is felfoghatjuk a dolgot, hogy a nyelvi tanításnak végső fokozatai már inkább tárgyi (irodalmi) oktatásul tekinthetők. Ez nálunk 25 óra, s így a mérleg 96:102.

Kifejeződik a reformtervben a tárgyi egymásutának számos szempontja: III. o. elemi fizika, IV. o. elemi kémia (és ásványtan), V. o. biológia (rendszerező tudományok); VI. o. geológia (genetikus irányú tudomány); VII—VIII. o. fizika, ismét rendszerező tudomány. Nem tartanók helytelennek, ha az ily nagyobb óraszámú fizikai oktatás végén néhány szempontot lezárna a fizikus az egész természettudomány vezető gondolataira nézve, más szóval egy rövid perspektívában megmutatna a természetfilozófia mai képét. Ma még kevéssé remélhetjük ezt, mert tudományos tanárképzésünk Európászerre bizonyos *idegen* és nem szervesen továbbfejlődő problémának érzi a filozófiát s így a természetfilozófiát is.

Az ímént láttuk, hogy a nyelvi órák száma az irodalmiak levonásával 96 óra. Ebből meg több óra jut a magyarra, s így az idegen nyelvi órák száma még csekélyebb. Nem gyökeresen téves-e ez? — kérdezheti a nyelvész. Még kisebb lehet az idegennyelvi órák száma abban az esetben, ha három idegen nyelv mellett még egy nemzetiségi nyelvet is felvennénk, s így az idegen nyelvek száma nem kevesebbre, mint ötre emelkednék! Erre vonatkozólag itt általánosságban csak annyit jegyezhetünk meg, hogy teljesen zavaros elv volna az iskolát nyelviskolává tenni. Sajnálatos, de való tény, hogy az iskolának nincs módjában többet, mint egy idegen nyelvet tanítani. Helytelen kiindulás volna az is, hogy az iskola egyáltalán mindenkép alkalmas környezet a nyelv elsajátítására. Itt mindig iskolásság lesz uralkodó, s a direkt módszernek minden mesteri kezelése ellenére is hiányozni fog az iskolából az életnek közvetlen közelsége. Ez tény, s be kell vallanunk, hogy hiú álom után futkosunk, amidőn 3—4 idegen nyelvet megtanítani óhajtunk. Módszeres differenciálatlanság volna az ellenkezőben komolyan hinni s ahhoz makacsul és vakon ragaszkodni. A modern nevelést nem vezethetik álmok. hanem csak reális megfontolások. Reformtervünkben a vezető szempontok világosan tükröződnek: 1. *Egy* idegen nyelvet megtanítani, 2. más idegen nyelvekbe csak bevezetni. Ez lehet az észszerű célkitűzésnek egyedüli elve. A francia (ill. angol) és esetleg nemzetiségi nyelvre más legyen a célkitűzés: a nyelvnek elemeibe való bevezetés. Nagyon szükséges annak világos felismerése is, hogy *uno tempore unum*: az irodalomtörténet és nyelvi tanítás (gyakorlás) két különböző feladat.¹ Egyszerre csak az egyikkel foglalkozhatunk.²

Végére jutván fejtegetéseinknek, a szakkollégákhoz fordulunk egy kérelemmel. Elnézést kérünk, ha minden szakszemponatot nem tudtunk kielégíteni. Minden buzgó és lelkiismeretes tanár elégtelennek érzi a fennálló kereteket, mert teret akar, mert egyéni világnézetét át akarja ültetni tanítványai lelkébe. Enélkül a főrekvés nélkül gondolatainknak nem volna igazi, terjeszkedő ereje. De viszont semmi sem nehezebb, mint a különböző szakszemponatoknak mindnek eleget tenni. Mi megpróbáltunk számolni a meglévő törekvésekkel. Folyóiratainkat gondos figyelemmel kísértük, s örömmel láttuk, hogy

¹ Kornis id. cikke (M. Pæd. 1910. 234. l.): «Mihelyt a tanuló a nyelvvél kénytelen megküzdeni, oda van a legtöbhnél a tárgyi érdeklődés.»

² A német és magyar reformközépiszkolai tanterveknek részletes összeállítását hely szűke miatt el kellett hagyni. A szerk.

több mint egy évtizede mennyi a legjobb akaratú törekvés, reformirány és terv. Csak a legutóbbi években többen alkottak tanterveket (Fest, Péch, Schneller, Fodor Gy.—Papp Dezső, Habán M.) s mind előre törekednek. Jelen helyzetünkben arányilag csekély zavartalan időnk van szervezet-átgondoló munkára, s még kevesebb alkalomunk, hogy egymással érintkezésbe lépjünk, hogy kölcsönös tapasztalatainkat kicserélhessük. Hisszük, hogy mégis közös irány tud kialakulni, bár — mint minden haladásban — áldozat árán: szakszemponatok aránytalansága, mintegy pártszemponcja nem szabad hogy érvényesüljön.¹ Ma már csaknem mindegyikük önálló világnézetet képvisel; «matematikai gondolkozást», «természettudományi világnézetet», «történelmi felfogást» stb. óhajtunk a gyermek lelkébe beleplántálni. Mindez — ha egyoldalúan kérünk számára helyet — megbontaná az iskolát. Mi nemcsak tudománytenyésztő és szakmaterjesztő műhely szeretnénk látni az iskolában, hanem harmonikus életégészet. Az iskola, bizonyos értelemben, az iskoláé és nem egyes szaktudományoké. Ha tehát itt-ott szakszemponatok nem érvényesültek eléggé a törzstantervben, kérjük, irassék az iskolaharmónia, a szerves együttesség magasabb szemponjtának javára. Szakcélok pedig éppen alkalmas, szervezett támaszt találhatnak majd a szaktanfolyamokban.

Végül az olvasóktól szíves elnézést kérünk fejtegetéseinknek gyakran szárazságra vezető rövidegeért, továbbá azért, mert a kényeszerű rövideg által kritikánk itt-ott akaratunk ellenére kiélesedett. Ma gyors, határozott szándékú lépésekre vagyunk utalva, s ez tette előttünk szükségessé — bárminő nagyolt formában is — mind a fentebbiek közzétételét. A középiskolának eddigi reformjai (1883—1890—1899) közül nem egy gyakran reformnak nem is nevezhető lépést jelentett (görögpótló); magunk is csak néhány lépéssel haladtunk előre, bár sejtjük, hogy amit ma mondunk, bizonyos idő múlva kevés lesz, s óhajtjuk is, hogy az élet sohase merevedjék el valaminő iskolasablonban. Mi a pillanatnyi lehetőségéből indultunk ki, s mégis egyes pontokon — modern nyelvek; társadalom-kultúra, közgazdaságtan — céltudatosan, erőteljesen előrehaladni iparkodtunk. Voltak előttünk járó példák és munkálatok, ilyenek Fest Aladárnak 1913-iki terve, Schneller Istvánnak egyes tekintetekben új irányt mutató reformgimnáziuma, Péch Aladárnak 1916-iki tervei, ilyen a legújabb, 1918-iki leányközépiskola tervezőinek munkája. Az ő munkájuk nélkül a mienk sokkal tapogatózóbb lett volna. Engedjék meg hálás köszönetünk kifejezését a magunk részéről is, de sokkal inkább általában a mindenkinek oly értékes közérdekű, haladó szellemű ösztönzéseikért.²

(Kolozsvár, 1919 augusztus.)

DÉKÁNY ISTVÁN.

¹ «Lehet egy tantervet úgy is összeállítani, hogy benne minden tárgy magában véve hasznos, az egész mégis elhibázott dolog.» Bain: *Neveléstudomány*. II. 228.

² U. i. Újabb tervekkel e cikk semminemű vonatkozásban nincs, mivel 1919 augusztusában küldetett be Kolozsvárról s változatlan maradt szövegében. Habár a szerző álláspontja két év tanulságai következtében több ponton megváltozott, cikkének elvi alapjait ma is fenntartja.

A magyar reformközépiskola

Tantárgy		I.	II.	III.	IV.
Nyelvek, népkultúrák:					< Iro- stilisztika, poetika 3
Magyar		nyelv. 6	nyelv 5	nyelv 2	
Német		nyelv 5	nyelv 5	nyelv 3	nyelv 3
Francia ill. angol		—	—	nyelv 4	nyelv 4
Latin		—	—	—	—
Formális tárgy	Mathematika	math. 4	math. 4	math. 2	math. 3
	Geometria	geom. 2	geom. 3	geom. 2	geom. 2
Formális képzés összesen		< Formális főképzés > 17		13	15
Természettudományok:		term. r. 2	term. r. 2	el. fizika 5	el. kémia 5 egészségt. 2
Földrajz		Magy. orsz. 3	Európa, É.-Amerika 3	< többi vil. r. 2	Természet- fiz. földr. 2
Társadalomtudomány:					
Történelem		—	—	magy. tört. 4	—
Társadalom-földrajz		—	—	—	—
Közgazdaságtan		—	—	—	—
Filozófia		—	—	—	—
Tárgyi képzés összesen		5	5	11	9
Egyéb tárgyak:					
Hittan		2	2	2	2
Tornázás		2	2	2	2
(Szabadkézi) rajz		2	2	2	2
Szépirás				—	—
Elemi zencism. (ének)		(2)*	(2)*	(2)*	(2)*
Egyéb tárgyak összege		6	6	6	6
Összes heti óra		28	28	30	30

törzstanterve, 1919.

V.	VI.	VII.	VIII.		
dalom-ismeret esztetika és vi- lágirod. tört. 3	> esztetika és vi- lágirod. tört. 2	magy. irod. t. 3	irod. történet 3	Formális képzés összes órászáma 121	
irod. szemelv. 2	irod. szemelv. 2	irod. történet 2	irod. történet 3		
irod. történet 2	irod. történet 2	irod. szemelv. 1	irod. szemelv. 4		
nyelv 6	nyelv 6	nyelv és irod. szemelvények 5	irod. szemelv. 5		
matematika 3	matematika 3	matematika 3	matematika 2		
—	—	—	—		
16	15	14	14		
biológia 6	fizika 3 geológia 3	fizika 4	fizika 4	Természet- tud. 46 óra	Tárgyi képzés összes órászáma 77
tudományi főképzés	>	—	(l. alább)		
< 6- és középkor 4	Társadalomtudományi és történelmi főképzés újkor 2	legújabb kor 3	> Magyarország és szomszédjai 3	Társadalom- és történet- tudományok 34 óra	Tárgyi képzés összes órászáma 77
—	—	—	társ. földrajz 2		
—	közp. elmélet 3	alkalm. közp. 3	társ. etika 3		
—	—	pszichológia 2	alkalm. pszicho- lógia és logika 2		
10	11	12	14		
2	2	2	2	* Szabadon választott tárgy. Egyéb tárgy összesen 38 ó.	
2	2	2	(2)*		
(2)*	(2)*	(2)*	(2)*		
—	—	—	—		
—	—	—	—		
4	4	4	2		
30	30	30	30	236	